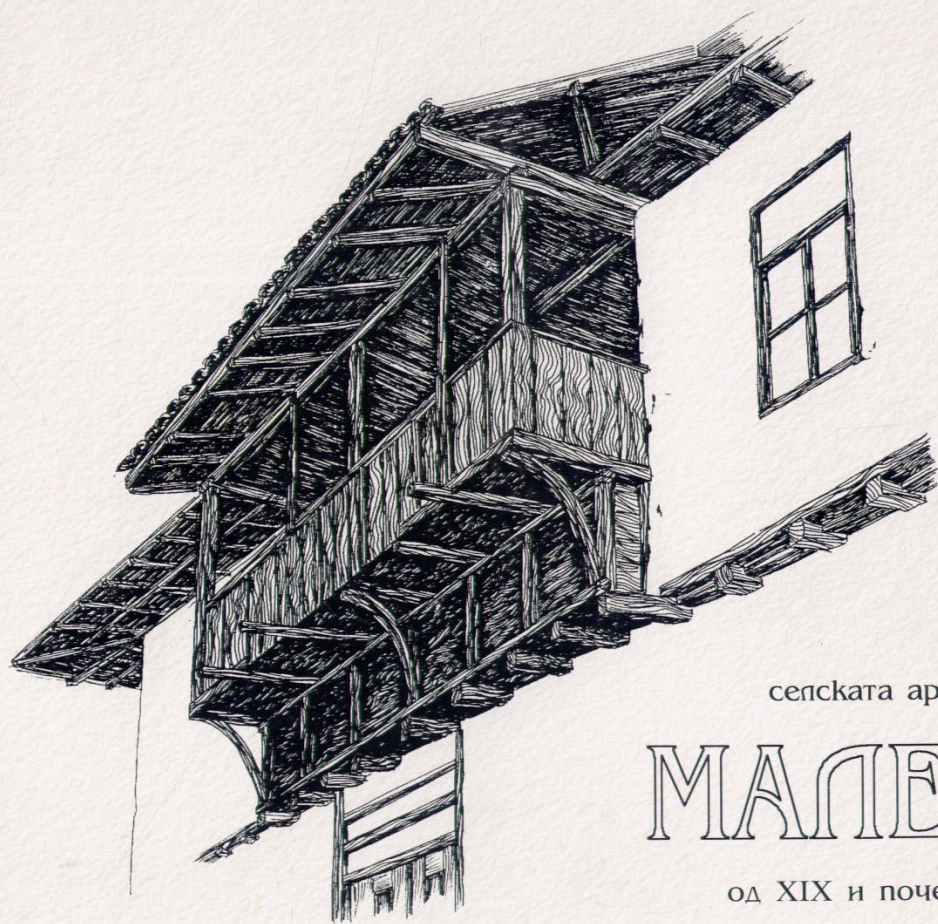

Петар Намичев

селската архитектурата во

МАЛЕШЕВО

од XIX и почетокот на XX век

издавач
МУЗЕЈ НА МАКЕДОНИЈА

Главен и одговорен уредник
Д-р. Елеонора Петрова

Автор на текстот, цртежите и фотографиите
М-р Петар Намичев

Превод на англиски
Нада Андоновска

Лектура
Лилјана Мангаровска

Дизајн и компјутерска обработка
Гордана Георгиевска

Печатање
Дата Понс

Печатено во 500 примероци

Скопје 1998 г.

Корича:
Перспективен изглед на еркер од отворен чардак, с. Митрашинци.

Published by
MUSEUM OF MACEDONIA

Main editor
PhD Eleonora Petrova

Author of the text, the drawings and photographs
Petar Namicev

Translated into English by
Nada Andonovska

Lector
Liljana Mangarovska

Dizajn i kompjuterska obrabotka
Gordana Georgievska

Printing by
Data Pons

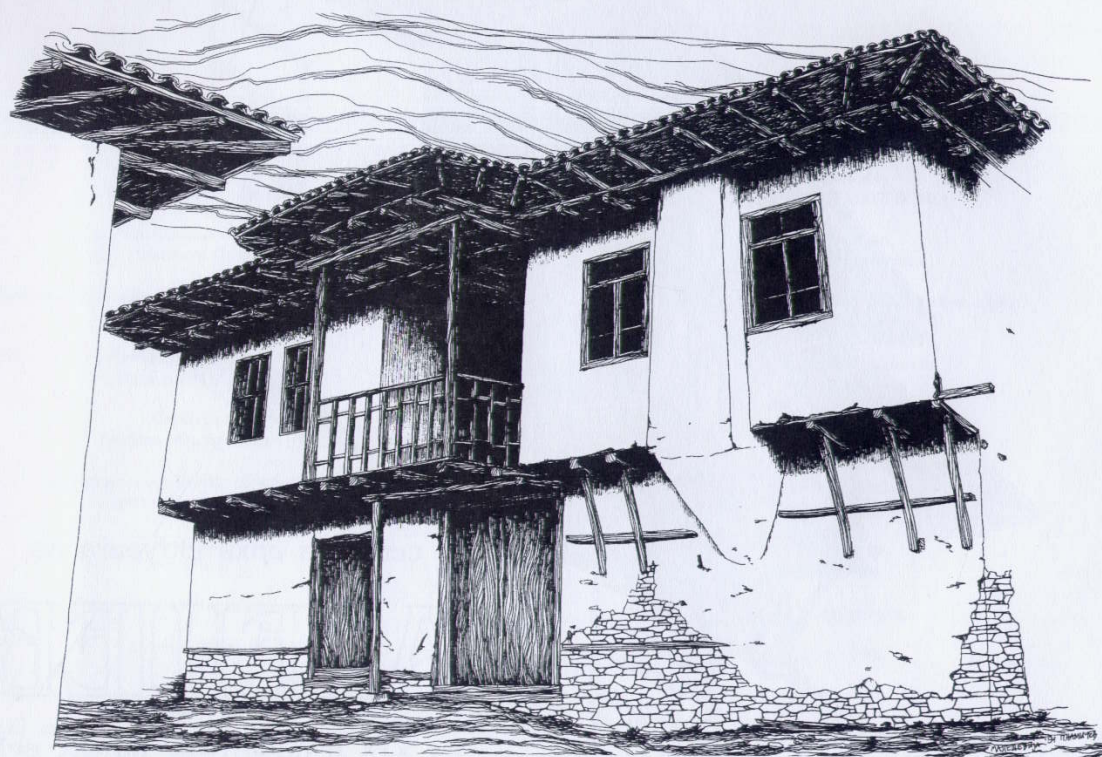
500 copy printing

Skopje 1998

Cover:
Perspective view of facade jetty of open porch, which includes granary, v. Mitrashinci

Куќа на две нивоа со отворен чардак, с. Малешevo.

House type on two levels with open porch, v. Malешеvo.

Последните неколку години етнологијата како наука и етнолошките истражувања од сите сфери на традиционалното живеење заземаат се поголем простор во истражувањата на Музејот на Македонија. Пред безмилосниот фактор, време, кој полека но сигурно ги откраднува последните податоци за македонскиот бит и култура, се обидуваме да ги сочуваме за идните генерации етнолошките податоци и артефакти од XIX и XX век.

На полето на традиционалната архитектура реализирани се повеќе програми за документација на културното наследство. Во оваа прилика, Музејот на Македонија, како дел од својата програма го презентира исклучителното богато градителско наследство које има долга традиција во Македонија.

Истражувањата на Музејот на Македонија на профаното градителско творештво во поголем обем го опфаќа делот на руралната архитектура, односно развојот на куќата, објектите од селско стопанскиот двор, неимарско творештво и населбите.

Најинтензивен развој во селските населби се забележува во XIX и почетокот на XX век кога архитектонско естетската форма на селската куќа го достигнува својот максимум. Тоа е особено изразено во Малешевијата, каде народниот неимар преку сите елементи на куќата ја прикажал сета вештина и традиција на градењето на овие простори.

Презентирањето на овој материјал претставува уште еден прилог кон проучувањето и валоризацијата на народното градителство.

Д-р Елеонора Петрова
Директор на Музејот на Македонија

Областа Малешево претставува планински предел каде населението се занимава со сточарство и земјоделие. Малешево е етничка област која е составена од населбите Берово, Пехчево, Владимирово, Мачево, Митрашинци, Негрево, Смојмирово, Разловци, Ратево, Робово, Русиново, Умлена, Чифлик, Црник и Двориште. Малешево претставува котлина со средноевропска клима, со реката Брегалница која протекува низ неа.

Хронологија на постоење на живеалишта ја следиме преку археолошките локалитети и градишта во Будинарци, Ратево, Разловци и Двориште¹.

Во состав на Мордовшката епископија потпаѓало и Малешево, кое во повелбата на цар Василиј од XI век² се споменува во состав на Охридската архиепископија. Во средниот век во близината на северниот дел на Малешево постоеле анови и ковачници³.

Во 16 век се споменуваат поголем број од селските населби кои постојат денес (Будинарци, Берово, Владимирово, Димитрашинци, Мачево, Ратево, Робово, Русиново), што говори за нивниот повеќеветковен развој. Во овој период најголем број семејства биле забележани во населбите Берово, Владимирово, Пешеово и Ратово како најголеми населби⁴.

Старите преданија говорат за крајот на XVII век кога во Берово на излезот од клисурата постоеле, лево и десно од Скендеровиот анд'к, само 5 куќи.

Конфигурацијата на планинскиот терен и состојбите при крајот на XVIII и почетокот на XIX век создале услови за развој на селските населби во планинските предели. Планинската локација на населбите овозможувала поголема безбедност на населението и можност за развој на сточарството. Населбите биле од разбиен тип, но со згуснување на куќите прераснувале во збиен тип на населби. Во почетокот на XIX век миграцијата на населението од другите региони на Малешево била интензивна, со што се развива и економскиот и културниот живот.

Во почетокот на XX век Малешево бележи развој на земјоделието што создава услови за развој на градителството, односно на архитектонската форма на куќата од овој регион.

¹ Гарашанин М. - археолошке белешке за рекогносцирања у Источној Македонији, Зборник на Штипскиот народен музеј 1, Штип, 1959 г; Павловиќ - Малешево и малешевци, Београд, 1928, стр. 22

² Павловиќ Ј. М. - Малешево и малешевци, Београд, 1928, стр. 26

³ Исио, стр. 28

⁴ Фицорски П. - Владимирово, село на учени луѓе, Скопје, 1992 г. стр. 25

Персийски тип изглед на зашворен
тип на куќа, с. Чифлик

House of closed type, vil. Čiflic

При крајот на XIX век населбите во Малешево броеле околу 50 (Двориште), 293 (Робово), 586 (Русиново) или 2050 (Берово) жители⁵.

Во почетокот на XX век бројот на жителите во селските населби се движи од 68 (Црник), 549 (Смојмирово), до 1498 (Русиново).

Селските населби најчесто се од збиен тип, лоцирани во подножјето на планинските масиви, освен некои населби кои се од полуразбиен тип со групации од 10-15 куќи (Панчарево). Во повеќето случаи куќите се поставени на стрмен терен, додека сокаците се формирани, прилагодени на конфигурацијата на теренот, на водените текови (река, поток) и на најблиските сообраќајни комуникации. Во секоја населба постои средишно поставен центар на селото кој ги обединува сите патишта и групи куќи со своите дворни места во една целина. Средишниот дел "средсело", најчесто содржи голем простор каде е поставено училиште, црква, дом или друга зграда која ја користат сите жители.

Населбите најчесто се составени од маала чии имаиња се добиени врз основа на фамилиите кои го основале селото. Во Владимирово постојат имиња на маала (Долно, Горно и Бучуварско), а постојат и маала поделени по фамилии (Малеска, Анциска, Ужеска, Чеглинска, Едроска, Свињарска, Кржовска, Зврлеска, Царска, Левенска, Куновска, Попетреска); во Црник (Горненска, Долненска, Ромска, Дрклеска, Метковска); во Митрашинци (Самарциска, Попова, Проданоска, Врласка, Марковска, Чипеска, Боболинска и Пачемска); во Умлена (Таковска, Пешчанска, Палантоска, Рамаданска, Каракашоска, Мијоска, Бетинци, Постолоска); во Панчарево (Филипоска, Мирческа, Врановска, Трановска, Јакутовска, Деснидол, Сува река); во Чифлик (Комуланска, Ајтарска, Чабкоска, Пешкировска, Мишеска, Медарска, Цицалеска); во Ратево (Зврамовско, Меглан, Мишовка, Андако, Б'лгашевска, Папалиоска, Црквата).

Куќите со дворните места се најчесто поставени слободно, без геометриски ред (ја следат конфигурацијата на теренот и положбата на водените текови).

Правилен распоред во однос на положбата на уличките постои само на главните улици кои водат најблиску до центарот на населбата (Владимирово). Куќите се поставени на цврста подлога - карпа. Уличките се формирани без поголема корекција на нивото на теренот, освен кај главните улици каде теренот е израмнет заради полесна комуникација.

⁵ Гойчевић - Стара Србија и Македонија, Београд, 1980 г.

Габаритите на објектите кај некои населби се поставуваат во близина, едни до други, со цел да формираат композиција на фасадите кои се свртени кон улицата (Ратеве, Владимирове). Слободно поставените куќи се лоцираат на најповолната локација во однос на расположливиот простор на дворното место. Локацијата се одредува во однос на поволното искористување на плодното земјиште, обезбедување на тврда подлога за куќата, лесна комуникација со околните улици, како и поволна ориентација.

Кај поединечните случаи во однос на конфигурацијата на теренот влезот во куќата е директно од улицата, поради единствениот пристап до објектот, а истиот тој служи и како единствена комуникација со дворното место (Владимирове). Постои непосредна поврзаност на куќата со дворното место кај куќата во Малешево, просторно (тенденција на спојување на надворешниот со внатрешниот простор преку просторот на чардакот), поврзаност преку стопанските објекти (амбарот се наоѓа во куќата), како и постоење на функционална врска (неопходна е комуникација на дворното место со внатрешниот простор на куќата). Повеќето од куќите кои постојат денес се градени при крајот на XIX век и почетокот на XX век (до 1930 г).

Изглед на предна фасада на куќа со отворен чардак, с. Двориште

*Front facade of house with open porch "chardak",
v. Dvorishte*

СТОПАНСКИ ДВОР

Се практикува дворното место да е оградено со камена или ограда од плетени гранки, или во најголемиот број на случаи со штици, а покривањето е со керамиди или камени плочи. Најчесто дворните места се оградени со вертикално поставени грубо обработени штици, поставени на одредено растојание, поврзани со хоризонтална греда на горната и долната страна. Висината на оградата се движи од 80 - 130 см. Дворното место во Малешевија се формира од задната страна. Формата на дворното место најчесто е неправилна, со примарна намена да се прилагоди кон природните услови и стрмниот терен. Дворното место секогаш содржи простор кој се наменува за извршување на секојдневните работи. Овој дел се наоѓа на предната страна од куќата на прегледно и пристапно место.

Развојот на сточарството во Малешевскиот регион ја создало потребата од постоење на помошни објекти во состав на дворното место (или во состав на куќата). Во стопанскиот двор постои "кошара", амбар, плевна, кочина, кокошарник, трло "слон" за овци, пчеларник со "плетери", фурна, "казарница" за печење на ракија, сушара за сливи, бунар "изл'к", чешма, градина, кош за царевка и стогови со сено.

Самостоечките амбари понекогаш добиваат исклучително скулптурален облик. Тие се конструктивно изведени од бондручен скелет со сидови од штици во неколку нивоа. На постамент од камен сид се поставува конструкцијата од амбарот, која во горниот дел има конзолни испусти над кои е поставена покривна конструкција. Ова зголемување е применето со цел да се подобри функционалноста на просторот за манипулација (складирање и користење) со зрнести производи (Смојмирово). Овој тип на самостоечки амбари со слични конструктивно обликовни карактеристики се забележани и во пиринскиот дел на западна Бугарија (Раздол), што уште еднаш е потврда за присуството на мајстори кои работеле и во двете средини⁶.

Плевните најчесто се самостојни објекти со приземје од камен и кат изведен од бондручна конструкција со сидови од "плет" (Мачево) или штици (Умлена). Покривањето е со слама или керамиди. Според потребите, тие можат да имаат и големи димензии. Најчесто се лоцирани до куќата или на отворен простор, на ливадите со трева. Нивната локација е прилагодена на конфигурацијата на теренот, од каде е овозможен и лесен пристап до влезовите за добитокот (во најниското ниво) и запрежните товарни коли (од горната страна), со можност за поврзаност со околните патишта.

Фурната најчесто е изградена од камен, и е самостојно поставена во дворното место или прилепена до куќата (Чифлик, Ратево). Покривањето е изведено со камен или керамиди.

Воденичарството е развиено во Малешевијата поради постоењето на водени текови во оваа област, покрај реката Брегалница. Водениците се граделе и на потоци "поточари" (Владимирово). Постоеле по неколку воденици во секое село (Панчарево - 6, Смојмирово - 1). Водениците работат најинтензивно во зимскиот период кога има најголем прилив на вода (Панчарево).

Земјоделието и сточарството како главно занимање на населението од Малешевијата создале специфичен вид градби - **колиби** кои биле лоцирани на планинските обработливи земјишта и пасишта. Бидејќи времето потребно за обработување на земјата и чување на стоката се одвива преку целата година, се формирале колиби со поголема корисна површина, со магацински простории, простории за престој и спиење. Во одреден случај во колибите се престојувало и преку зимскиот период поради сточната храна која била лоцирана на истото место. Колибите како стопански објекти од привремен карактер го добиваат името според

*Перспективен изглед на фурна и амбар,
с. Умлена*

*Perspective view of furnace and granary,
v. Umlena*

⁶ Москов И. - Пирински крај - Селища, жилища и стопански згради, БАН, Софи, 1980, стр. 199

Останатите простории се најчесто од помошен карактер. "Ќирелот" (Митрашинци, Умлена) или "избата" (Панчарево) е во функција на магацин за складирање на прехранбени производи. Според својата местоположба во однос на основата тој се нарекува "задан" (Умлена) или "земник" (Панчарево). Затворениот трем "гезентијата" најчесто има и задна (помошна) врата, во случај кога тоа го овозможува конфигурацијата на теренот (Будинарци, Митрашинци).

Понекогаш се поставуваат и по два "ќирела" во едно ниво (Митрашинци).

"Куќата" исто така се наоѓа во приземјето и покрај постоењето на уште два ката, во истиот објект (Будинарци, Митрашинци). Таа се нарекува "задна кашта" (Чифлик) ако е сместена во задниот дел на основата.

Поретко во приземјето на куќата со кат е сместена шталата ("кошара" - Долно Мачево, Владимирово), а најчесто се наоѓа како издвоен објект во состав на стопанските објекти.

Приземјето е често вкопано со задниот дел во теренот кој е со одреден пад, што овозможува поставување на помошните простории во задниот дел. Понекогаш се вградени и скривници во задниот дел на основата на куќата.

Во приземјето во поодделни случаи постои и просторија дуќан која има директен влез од страната на улицата (Владимирово).

Најголеми сличности куќата од Малешево во однос на просторната концепција има со пиринската куќа во Бугарија од крајот на XIX век⁸. Тие имаат сличности и во однос на примена на иста катност во повеќе нивоа (најчесто приземје со кат или два ката)⁹.

ТИПОЛОШКА ПОДЕЛБА

Разновидноста на просторниот распоред на куќата од беровскиот крај е многу голема и со систематизирање на формата на основата е можно нејзино типолошко одредување.

Типолошката анализа е направена врз основа на формата и положбата на чардакот ("софата"), во однос на целиот објект. Употребена е основата на која е присутен чардакот на куќата.

Положбата на чардакот се појавува во неколку варијанти во однос на истото ниво во основа:

⁸ Георгиева Б. - Българската селска къща от края на XIX и началото на XX век, София 1987, стр. 63, 64

⁹ Исио, стр. 79, 82

*Перспективен изглед на куќа со еркер,
с. Мачево*

Perspective view of house with jetty, v. Mačevo.

Изглед на фронтон со триаголна форма,
с. Владимирово

View of triangular "fronton",
v. Vladimirovo

Имињата на **мајсторите** кои се споменуваат од Владимирово се: Ѓорѓи Треноски (1920), Крлански Александар, Попетрески Васил, Мито Паченски, Гуго Сизовски, Лошански, Фичовски, Мирчоски, Колокотра, Сокалчески; во Панчарево се Димитров, Трајанов; во Чифлик мајстор Ристо Медарски. Во Црник работеле мајстори од Смојмирово (околу 1920 г), во Русиново, Берово, Владимирово и Радовиш мајстори од Владимирово. Во Умлена работеле мајстори од Смојмирово (Самарциски, Наков, Терзиски, Трајанов, Димитковски), од Робово и Чифлик. Во Владимирово се споменува мајстор Ѓорѓи Карадако кој со другите мајстори од ова село ги граделе куќите по мерка на истите од Царибродско, Пиротско, Босилеград.

Мајсторите Атанас Чаушки - Колокотра и Ковачки ги изградиле половината од куќите во Владимирово. Во Митрашинци се споменуваат мајстори Ковачовци и Лажовци.

Во Двориште се споменуваат мајстори од Смојмирово. Во Панчарево најпознати имиња на мајсторите се Димитров, Трајанов, Јакутоски, Лесковски.

Покрај изградбата на куќи неимарите работеле и на градењето на бегови конаци, касарни, памии, цркви и училишта.

Од Умлена мајстори работеле во Благоевград, Самоков, Перник, Кустендил и во делчевско.

Мајстори од Смојмирово работеле во Бугарија, Разловци и Митрашинци¹¹.

ЕНТЕРИЕР

Во контекст на архитектонските вредности кои ги поседува малешевската куќа, таа содржи ентериерни решенија со елементи кои покажуваат постоење на високо културно ниво на живеење, кое е присутно во овој регион. Во прилог на ова се забележува геометриска обработка на поединечни делови на мусандрите, таваниците, огништата, долапите, вратите, миндерите, полиците, рафтовите, ковчезите и покуќинските предмети.

Внатрешните **врати** се појавуваат во две варијанти:

– Столарска врата со геометриска декорација која во поединечни случаи содржи и декоративна штица на горната страна од рамката. Целата површина на вратата е секогаш поделена на два, три или пет дела кај

¹¹ Информатор Аврамовски Ѓорѓи, роден 1937 г.

Maleševo

from the 19th and the beginning of the 20th century

Maleševo is a mountainous area in which the population lives on cattle-breeding and agriculture. It is an ethnic area that includes the settlements Berovo, Pehčevo, Vladimirovo, Mačevo, Mitrašinci, Negrevo, Smojmirovo, Razlovci, Ratevo, Robovo, Rusinovo, Umlena, Čiflik, Crnik and Dvorište. Maleševo is a gorge with central European climate and the Bregalnica river running through.

The chronology of habitations can be followed through archaeological sites and "gradishtas" in Budinarci, Ratevo, Razlovci and Dvorište.

According to the Chart of Basilius from the 11th century, Maleševo belonged to the Morodvis Episcopate, which was under the jurisdiction of the Ohrid Archbishopric. In the Middle Ages there were a few inns and goldsmiths' in Maleševo.

A considerable number of surviving settlements (Budinarci, Berovo, Vladimirovo, Mitrašinci, Mačevo, Ratevo, Robovo and Rusinovo) were mentioned in the 16th century, which points to their centuries long development. The greatest numbers of families have been recorded in Berovo, Vladimirovo, Pešeovo and Ratovo.

The terrain configuration in the mountains and the circumstances at the close of the 18th and the turn of the 19th century were favourable for development of rural settlements in highlands. The location in mountains enabled greater security for the population and favourable conditions for development of cattle-breeding. The villages were originally of scattered type, growing gradually in dense ones. The intense migration from other regions to Maleševo that occurred at the beginning of the 19th century brought about development in economy and culture.

At the beginning of the 20th century Maleševo marked development in the agriculture, which created favourable circumstances for development of construction, i.e., architectural form of houses in this region.

Towards the end of the 19th century the number of inhabitants in settlements was as follows: 50 in Dvorište, 253 in Robovo, 586 in Rusinovo and 2050 in Berovo. At the beginning of the 20th century the number of inhabitants ranged from 68 in Crnik, 549 in Smojmirovo and 1498 in Rusinovo.

Villages are usually of dense type located in the foots of the mountain massifs, with the exception of several settlements of semi scattered type consisting of 10-15 houses (Pančarevo). Houses are most frequently located on sloppy terrain, whereas the streets follow the terrain geography and water courses (rivers, streams), having been connected to the closest roadways. The centre of a village is called "sredselo". It connects all the streets and is usually a large surface with a school, church, village hall and other buildings used by all the inhabitants.

The settlements most frequently consist of "maalas", which bear the names of the families that have established the village. The village layout is usually free. Houses and courtyards are laid without symmetry. They have symmetrical position in regard to the street merely along the main streets that lead to the centre of the settlement. Houses are built on solid ground - rock.

In certain settlements houses are situated close to one another to form a composition of façades facing the street. Anyhow, in most

"Musandra" is an interior element that always rests on the wall constructively. It most frequently consists of several parts, that have similar geometric decoration at the doors. It usually has opening in the middle, which endows to the aesthetic and decorative design. The top of the musandra incorporates geometric decoration, which usually forms a line with shelves set along the entire wall.

"Dolaps" - "kamariks" are most frequently nested in the construction of the wall and are either set on the sides of the fireplace or form a separate element in the "odaja". They usually have geometric decoration in the front.

The fireplace is usually built in the wall of the "odaja" or "kuća"
Ceilings appear in two forms: closed, with elaborate wooden boards, or open, with uncovered rafters. The elaborate ceilings are simply decorated with geometric patterns and include more prominent ornaments in the angles and a central rosette.

EXTERIOR

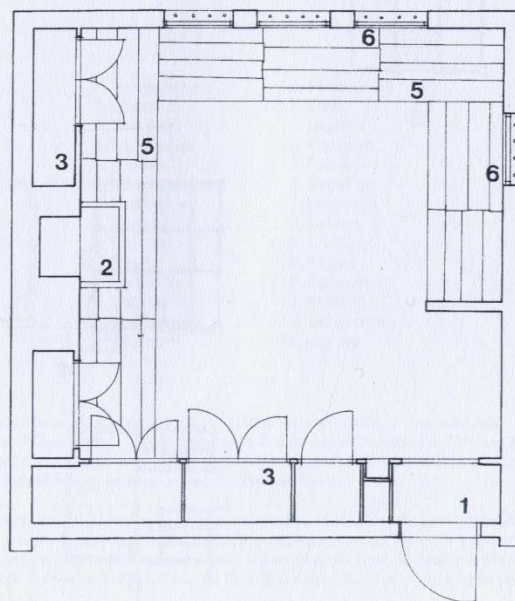
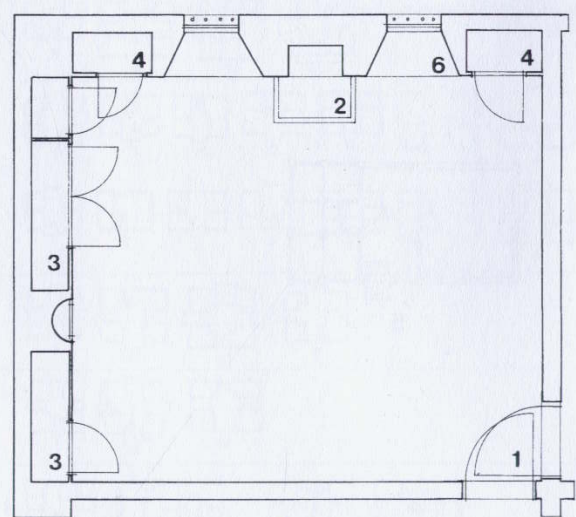
The façade of the Maleševu house consists of stone ground-floor consolidated with horizontal wooden girders "kushacs" thus making the wall dynamic. The porch is in most cases closed, which gives the façade a closed concept dominated by the "bondruck" construction of the upper storey. The façade is coated with mixture of mud and straw forming even architectural surfaces.

In designing the façade composition, major role is played by the position and rhythm of windows, as well as by the decorative frame laid on the outer side.

Concerning the used elements and applied decoration, Maleševu house has common elements with the exterior architectural decoration of the town house from the same period, which show the influence transferred by masters from distant places they worked in.

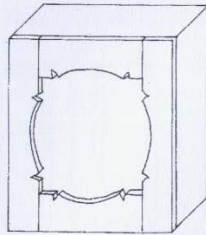
Проспориен распоред на делови од енџиериернојо уредување на одаја со вградени елементи : 1. Влезна вратија; 2. Огњиште; 3. Мусандра; 4. Долај; 5. Миндер ; 6. Прозорец, (Пехчево).

Spatial lay-out of "odaja" with built-in elements: 1. Door; 2. Fire place; 3. "Musandra"; 4. "Dolap"; 5. "Minder"; 6. "Window". (Pehčevo).

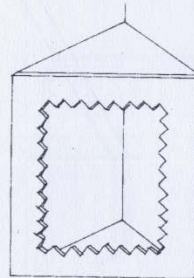

Изглед на долај со самостојна
конструкција, појмен на
конструкцијата на ѕидот, со применета
геометриска декорација на предната
страна, с. Умлена (1), с. Чифлик (2).

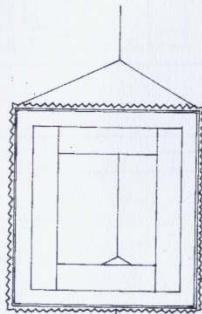
View of "dolap" of separate construction, resting
on wall, with applied geometric pattern in the
front, v. Umlena (1), v. Čiflic (2).

1

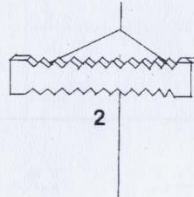

2

2

0 30

2

0 30

CIP - Каталогизација во публикација
Народна и универзитетска библиотека вСв. Климент Охридскиг. Скопје
728.6(497.17)"18/19"

НАМИЧЕВ, Петар
Малешево : селска архитектура од 19-от и почетокот на 20-от век /
Петар Намичев. - Скопје : Музеј на Македонија, 1998. - 72 стр. : илустр. ; 29 см

Фусноти кон текстот

ISBN 9989-9713-4-X

а) Станбена архитектура, селска - Малешево - 19-20 в.
COBISS-ID 0